

EXAMENSARBETE

UÖÄ008 15 hp

Vårterminen 2011

1970-talets läseböcker i svenska för lågstadiet - speglingar av samhället?

Swedish primary school reading books for the junior level in the 1970's -
reflections of society?

Sonja Fundelius

Handledare: Magnus Jansson

Examinator: Ingemar Haag

Sammandrag

Sonja Fundelius

1970-talets läseböcker i svenska för lågstadiet – speglingar av samhället?

Swedish primary school reading books for the junior level in the 1970's – reflections of society?

År 2011

Antal sidor: 38

Detta examensarbete undersöker genom analys innehållet i ett urval av samtida läseböcker i svenska för lågstadiet. Studiens syfte är att undersöka om, och i så fall på vilket sätt de förändringar som skedde i det svenska samhället under 1970-talet förmedlades. Det övergripande styrdokumentet för grundskolan under denna period var *Läroplan för grundskolan (Lgr69)*. Studien innehåller även forskningsbakgrund kring läseböcker från 1970-talet samt en tillbakablick över den svenska läsebokens historia.

Genom text- och bildanalyser av läseböcker som använts i svenskundervisning under 1970-talet visar studien att det finns övergripande likheter i deras innehåll. Dock finns det skillnader mellan böckerna vad gäller struktur, disposition och val av illustrationer. Samtliga läseböcker i studien innehåller en blandning av traditionella teman för läsinlärning, blandat med texter som speglar ett samhälle med för tiden nya värderingar och strukturer.

Nyckelord: 1970-talet. Läseböcker, lågstadiet, *Lgr 69*, jämställdhet, invandrare, samhällsförändringar.

Innehåll

Sammandrag.....	2
1 Inledning.....	5
1.1 Syfte.....	6
1.2 Uppsatsens disposition.....	6
2 Forskningsbakgrund.....	7
2.1 Läseboken ur ett historiskt perspektiv.....	7
2.2 Forskning kring läseböcker från 1970-talet.....	8
2.2.1 Likheter och olikheter.....	9
2.2.2 Barn från andra länder.....	9
2.2.3 Jämställdhet.....	10
2.2.4 Realistiska vardagsskildringar.....	11
2.3 Läsebok – lärobok.....	11
3 Metod.....	12
3.1 Textanalys.....	12
3.2 Bildanalys.....	12
4 Material och urval.....	14
5 Styrdokument.....	15
5.1 Läroplan för grundskolan Lgr 69.....	15
5.1.1 Mål och riktlinjer.....	15
5.1.2 Allmänna anvisningar för skolans verksamhet.....	17
5.1.3 Samverkan.....	17
5.1.4 Kursplan i svenska för lågstadiet.....	18
6 Text och bildanalys.....	20
6.1 Nu läser vi A.....	20
6.2 Nu läser vi B.....	21
6.3 Nu läser vi C.....	22
6.4 ELSI läsebok.....	23
6.5 Svenska uppleva uttrycka.....	26
6.6 Äventyr omkring oss.....	28
6.7 Vi läser och lär.....	29
7 Diskussion.....	31
8 Sammanfattning.....	36
Litteraturförteckning.....	37

Litteratur som ingår i materialet för text- och bildanalys.....	37
Övrig litteratur	37

1 Inledning

Att jag valt 1970-talets läseböcker i svenska som ämne för mitt examensarbete har sin förklaring i att jag under min förra termin arbetade med detta årtionde i kurserna ”Barnlitteraturens historia” och ”Barnkulturstudier” och fann detta mycket intressant. Jag skrev ett arbete om barnlitteraturen utifrån ett didaktiskt perspektiv i kursen ”Barnlitteraturens historia”, där det tydligt framkom att barnlitteraturen genom historien följt samhällets utveckling och ofta haft ett didaktiskt syfte. Från början dominerade ett uppfostrande syfte utifrån samhällets och föräldrars intressen, men idag riktar sig barnlitteraturen direkt till barnen och tillvaratar deras intressen. Barn har fått en högre status. När jag under arbetets gång kom fram till 1970-talets barnböcker med progressiv framtoning, blev jag varse hur mycket dessa böcker skiljde sig från tidigare traditionellt skriven barnlitteratur, genom att ta upp ämnen som varit tabubelagda. Detta blev anledningen till att göra en barnkulturstudie om 1970-talets progressiva barnlitteratur i Sverige.

Slutet av 1960-talet blev början på en helt ny epok. Ungdomsrevolterna runt om i världen gav denna generation ett helt nytt verktyg att kunna påverka samhället socialt, politiskt och kulturellt. Många protestaktioner genomfördes och det etablerade samhällets normer ifrågasattes. Det var inte längre självklart att leva i traditionella familjekonstellationer och nya alternativa samlevnadsformer, till exempel kollektiv, blev ett begrepp. 1970-talet handlade mycket om solidaritet, både i vårt förhållande till omvärlden och vårt eget land. Den progressiva barnlitteraturen speglade i mångt och mycket samhällets utveckling. Böcker som med en tydlig politisk vinkling realistiskt beskrev hur barn i andra länder levde i fattigdom och krig var vanligt förekommande. Likaså faktaböcker om sexualitet, ett ämne som inte tidigare förekommit i barnlitteraturen. Det fanns i princip inga tabun längre. En annan vinkling i barnlitteraturen under denna tid var att barn tog över vuxenrollen, och med den makten i familjen. Den vuxnes auktoritet ifrågasattes inom familjen, skolan och samhället.

Mot denna bakgrund blev det motiverat att gå vidare och undersöka hur läseböckerna i svenska var utformade under detta årtionde. Jag har ur utbudet från 1970-talet valt att undersöka *Nu läser vi A, B, C*, (Borrman m fl, 1977, 1971, 1971), *ELSI läsebok*, (Björnshög m fl, 1976), *Svenska uppleva uttrycka*, (Hildemar m fl, 1977), *Äventyr omkring oss*, (Thorén & Thorén, 1973), och *Vi läser och lär 1*, (Gerok & Jakobson, 1973).

1.1 Syfte

Syftet med min uppsats är att undersöka om, och i så fall hur, läseböckerna i svenska för lågstadiet under 1970-talet, på samma sätt som den progressiva barnlitteraturen under detta årtionde, speglade samhällets utveckling.

1.2 Uppsatsens disposition

Min uppsats är disponerad i tre avsnitt. Efter det första inledande avsnittet kommer forskningsbakgrund, metod, material, urval och styrdokument. Den sista delen innehåller textanalyser av utvalda läseböcker, diskussionsdel och en avslutande sammanfattning.

2 Forskningsbakgrund

2.1 Läseboken ur ett historiskt perspektiv

Läseboken i den svenska skolan har förändrats från 1800-talets religiöst präglade, ej helt barnanpassade, till dagens pedagogiskt strukturerade inlärningsmaterial. *Folkskolans läsebok* 1868, som gavs ut av ecklesiastikdepartementet, kan sägas vara den första enhetliga läseboken i Sverige. Det var också den enda läseboken som användes (Ollén, 1996, s.11). Den blev inte väl mottagen i alla läger. Flera av den tidens reformpedagoger, tillsammans med andra som drev skoldebatten, ifrågasatte innehållet, vilket resulterade i tillkomsten av *Nya läseboken*, där Selma Lagerlöfs berättelse om Nils Holgersson utgjorde den första delen. Sveriges Allmänna Folkskollärareförening (SAF) låg bakom detta initiativ. SAF:s målsättning skilde sig mycket från statens. Man delade inte synen på kristendomen ur ett didaktiskt perspektiv, krävde en gemensam skolform för alla barn och verkade för att höja statusen för lärare. *Nya läseboken* drev fram en omarbetning av *Folkskolans läsebok* till det bättre. Den hade tidigare ansetts som färglös, torr och tråkig. (Ollén, 1996, s. 12-13). Den *Nya läseboken* var nyskapande och vände sig till både yngre och äldre skolelever. Dess initiativtagare var överläraren Alfred Dalén (Ollén, 1996, s. 7). Välrenommerade svenska författare skapade innehållet som skiljde sig från tidigare läroböcker genom sin skönlitterära utformning.

Begreppet läsebok förändrades också under denna tid. Trots namnet var *Folkskolans Läsebok* ett läromedel för alla skolans ämnen, inte en bok ämnad enbart för läsinläring (Magnusson, 2009, s. 4). *Nya läseboken* hade också som syfte att bevara den nationalistiska andan mot det växande hotet från arbetarklassen. Detta gjordes genom att utmåla verkligheten från ett idylliskt medelklassperspektiv, utan motsättningar mellan olika samhällsklasser (Ollén 1996, s. 34-36). Idag är det framförallt begreppet *Sörgården* som lever kvar från den tiden. Det får oss att tänka på en landsbygd där människorna lever i harmoni med djur och natur. Det har också blivit själva innebilden för Sveriges landsbygd med röda stugor och gröna hagar. Författaren Anna Maria Roos har med sina berättelser och dikter gjort ett starkt avtryck i svensk kultur. *Sörgården* och *I Önnemo*, av samma författare, vände sig till de yngsta skoleleverna (Löfgren, 1996, s. 188-189). Syftet med dessa böcker var att främja elevers läsinläring, bidra med fakta och ge dem en positiv och stimulerande läsoplevelse. Böckerna var de enda läroböcker som användes i första och andra klass och utgjorde ämnena, ”modersmål, hembygds-kunskap och naturlära” (Löfgren, 1996, s. 204). Personerna i böckerna representerade, i det närmaste, samhällets olika skikt i början av 1900-talet. Eilard belyser böckernas syfte att fostra elever till goda samhällsmedborgare. (Eilard 2008, s. 87). Under senare tid har *Sörgården* både inspirerat och irriterat. Den har framställts både som den

perfekta idyllen, och kritiserats för att beskriva en miljö som inte var verklighetsbaserad (Löfgren, 1996, s.232).

2.2 Forskning kring läseböcker från 1970-talet

När man söker efter forskning om läseböcker är det framförallt ett namn som är ständigt återkommande, nämligen Angerd Eilard, som förutom avhandlingen *Modern, svensk och jämställd* (2008) även skrivit ett flertal andra publikationer och är flitigt förekommande med artiklar och refererad av andra författare. Därför blir det naturligt att jag i mitt arbete kommer att använda mycket av hennes forskning som underlag då det innefattar studier av 1970-talets läseböcker. Utöver Eilard har det varit svårt att finna forskare som undersökt läseböcker i svenska för lågstadiet från denna period.

De läseböcker man oftast refererar till ingår i serien *Nu läser vi* (Borrman m fl), som utgjorde en stor del av läseboksutbudet under 1970-talet. Bokserien finns även idag, under namnet *Vi läser* (Borrman m fl). *Nu läser vi* (Borrman m fl, 1970) beskrivs av Helena Magnusson (2009, s. 8-9) som mycket förändrad jämförd med de tidigare böckerna i serien. Detta syns mest i illustrationerna som visar hur klassrum och hem såg ut under 1970-talet. Den tar också upp familjerelationer, adoption, skilsmässa, barn på daghem, boendemiljö med mera. Framförallt beskriver boken situationer i hemmet. Magnusson (2009) jämför *Nu läser vi* från 1970 med den omarbetade utgåvan från 1977 och påpekar att innehållet i den tidigare utgåvan fokuserar på huvudpersonerna Tor och Lena, deras familj och hem, medan 1977 års version även skildrar skolsituationer, och inbegriper huvudpersonernas skolkamrater (Magnusson, 2009, s. 8-9).

Eilards (2008) avhandling tar upp genus, etnicitet och generationsskillnader i läseböcker. Det vill säga relationen mellan könen, folkgrupper, barn och vuxna. Studierna rör sig över en period från 1962 till tiden vid millennieskiftet. De bokserier från denna tid som undersökts av Eilard är, *Nu läser vi A-F* (Borrman m fl, 1970-1977), *Läseboken A-B* (Andersson m fl, 1973), *ELSI läsebok* (Björnshög m fl, 1976), *Läseboken. Läsa med varandra* (Lindgren & Westman, 1978).

Eilard konstaterar att serien *Nu läser vi*, endast har kvinnliga författare. Den ger ett intryck av förnyelse gentemot tidigare utgåvor. Serien har funnits sedan slutet av 1940-talet och omarbetas fortfarande, nu med andra författare. Undervisningen framställs som mer lekfull och lustbetonad. En presentation av alfabetet inleder den första boken i serien *Nu läser vi*, tillsammans med illustrationer och text, utan tydlig struktur. De efterföljande böckerna i serien innehåller mer text, men även dessa är fyllda av illustrationer både i färg och svartvitt. Innehållet är en blandning av längre texter, rim och ramsor, barns tankar, sagor med mera. För att framhäva realistiska avsnitt

används svartvita fotografier (Eilard, 2008, s. 156-157).

2.2.1 Likheter och olikheter

Jämförelser med tidigare utgåvor ur samma bokserie visar att illustrationer behållits, med vissa förändringar. Till exempel påpekar Eilard likheter och olikheter mellan två illustrationer, den ena från 1960, den andra från 1973. Bilderna visar barn som leker på gräset. I den nyare utgåvan har man ersatt några barn med nordiskt utseende, med barn som har mörkare hy. Ett barn får glasögon, pojkar och flickor byter sysselsättningar. Flickor får snickra och cykla, pojkar får hoppa rep (Eilard, 2008, s. 159-160). I *Läseboken B* (Andersson m fl, 1973) konstaterar Eilard att det är första gången den svenska läseboken innefattar människor med funktionshinder. Texten och bilden handlar om en synskadad kvinna. Att läseböckerna visade olika typer av människor, ej könsbundna aktiviteter med mera, anser Eilard ge en rättvisande bild av samhället under denna tid. Det finns ytterligare exempel på texter och illustrationer som blivit utbytta i senare utgåvor, när det gäller till exempel typiska kvinno- och mansyrken, könsroller och kläder. I många illustrationer är det också svårt att se om barnen är pojkar eller flickor (Eilard, 2008, s. 161-162).

2.2.2 Barn från andra länder

Barn i andra länder och världsdelar presenteras genomgående i de böcker Eilard undersökt. Texterna framställs som fakta i berättande form (Eilard, 2008, s. 170-173). För att understryka detta består de flesta illustrationer av fotografier. Oftast framställs dessa barn utifrån ett traditionellt västeuropeiskt, ibland nedlåtande synsätt, men även realistiskt kritiska, mer reportageliknande texter är representerade. I texter som handlar om Sovjetunionen, Vietnam och Kina skrivs det aldrig att det handlar om kommunistiskt styrda länder. I motsats till illustrationer bestående av fotografier, anser Eilard att vissa tecknade illustrationer framhäver stereotyper, vilket kan påverka barns inställning negativt och förstärka fördomar (Eilard, 2008, s. 181-182).

Utländska barn som bor i Sverige benämns för första gången i tredje *Nu läser vi*-boken, i form av en flicka från Italien. Eilard beskriver hur flickan Gina i texten presenteras utifrån ett perspektiv där omgivningen betraktar henne både som ett intressant och spännande inslag i det svenska samhället, men även som till en början något okänt, alltså något farligt. I texter om invandrabarn anser Eilard att Sverige framställs som ett land där människor från andra länder har goda förutsättningar att skapa sig ett bättre liv (Eilard, 2008, s. 176-179). I *Läseboken. Läsa med varandra*. utgår texterna om invandrabarn från deras eget perspektiv, och illustrationerna är gjorda på ett sätt som gör att

man förstår att det handlar om barn från andra delar av världen utan att de givits stereotypa drag. Även denna bok innehåller texter som förstärker känslan av att det är synd om dessa barn som inte kan prata svenska, och att de ska vara tacksamma för att de kommit till Sverige (Eilard, 2008, s.182-184).

2.2.3 Jämställdhet

”Den jämställda och demokratiska familjen” ägnar Eilard ett avsnitt i avhandlingen. Som tidigare nämnts skildras vuxna och barn från ett nytt perspektiv. Kvinnor och män byter arbetsuppgifter, både i hemmet och på arbetsplatser. Pojkar och flickor har inte längre enbart typiska pojk- eller flickkläder och leker inte bara med könsrelaterade leksaker. Det blir alltså en förändring av könsroller. I och med att båda föräldrarna yrkesarbetar i många texter blir det dessutom ett annat sätt att leva familjeliv. Detta medför också att begreppet tid får ett annat innehåll än tidigare. Man upplever att personerna lever under större press. Dock konstaterar Eilard att kvinnan fortsatt synes vara den som ansvarar för hem och hushåll och flickor tycks vara de som är bäst lämpade för att till exempel ta hand om sina småsyskon och vara barnvakter. Men flickor får ofta chansen att utöva sysselsättningar som tidigare varit reserverade för pojkar. Eilard anser att det syftar till att få kvinnor att likna män och att det ”är i viss mån fortfarande karakteristiskt för jämställdhetsarbetet och feminismen överlag” (Eilard, 2008, s. 185-192).

Karin Westman Berg, professor och litteraturforskare, skriver om en undersökning av lågstadiets läseböcker, gjord i Norden i slutet av 1960-talet. Denna visar hur könsrollsmönster befästs genom att kvinnor och flickor sysslar med typiskt kvinnliga aktiviteter i hemmet medan pojkar och män har mer äventyrliga sysselsättningar. Flickor framställs också som underlägsna pojkar vilka får ta mer plats och får bryta mot regler. (Westman Berg, 1972, s. 67-68).

Enligt Eilard får barnen också ett nytt förhållningssätt till den äldre generationen. De får ta större ansvar och utföra mer kvalificerade uppgifter t ex i hemmet. Barnen har med sin kompetens blivit mer jämlika med vuxna och delar sysslor med föräldrar (Eilard, 2008, s. 185). Jag tycker man här kan se en koppling till dialogpedagogikens samspel mellan barn och vuxna. Dialogpedagogiken växte fram i början av 1970-talet först inom barnomsorgen och så småningom inom grundskolan. Pedagogiken representerade ett icke-auktoritärt förhållningssätt mellan pedagog och elev, där fokus låg på elevens egen medverkan. Undervisningen ska vara ett ömsesidigt utbyte som leder till stimulans för både elev och lärare (Naeslund, 1979, s. 24-26).

2.2.4 Realistiska vardagsskildringar

Läseböckernas texter skildrar ofta vardagen ur ett realistiskt perspektiv. I och med att nya familjekonstellationer med ensamstående föräldrar, framför allt mödrar tillkommit, skildras också barnomsorgssituationer. Det kan handla om hur barnen upplever att vistas på daghem och fritidshem, och hur den ensamstående mamman slits mellan rollen som familjeförsörjare och förälder. Eilard framhåller att kvinnans nya roll i samhället innebär en ny och lägre klasstillhörighet. Från att tidigare ha varit den som ansvarat för hemmet och familjens skötsel ”degraderas” hon i yrkeslivet genom att tvingas ta enklare arbetsuppgifter för att försörja familjen (Eilard, 2008, s. 196-197). Bostadssituationen förändras också. Det blir nu vanligt att följa barns uppväxt i stadsmiljö, till exempel i höghus. Barnens lek tilldrar sig i lekparken och deras möte med naturen skildras ofta ur ett miljöpolitiskt perspektiv.

Eilard menar att 1970-talets läseböcker stod för ett diskursbrott, bland annat genom att skildra vardagen ur ett arbetarklassperspektiv, till skillnad mot äldre tiders idylliska medelklassliv (Eilard, 2010, s. 100).

2.3 Läsebok – lärobok

Läseboken har genom tiderna, som jag tidigare nämnt i avsnitt 2.1, genomgått förändringar. Läsebokens syfte var inte endast att eleverna skulle lära sig läsa, utan också undervisas i skolans övriga ämnen. Med tiden tilldelades skolämnena egna läroböcker och läsundervisningen fick läsläror-läseböcker. Det övergripande begreppet läromedel avser det material skolan använder i undervisningen. Skillnaden mellan lärobok och läsebok är inte helt glasklar. Min uppfattning är att läroböcker har som syfte att förmedla fakta, medan läsläror-läseboken är en undergenre till läroboken, vars främsta syfte är att utveckla elevens språk, och läs- och skrivinlärning, med hjälp av en blandning av fakta och skönlitteratur.

3 Metod

3.1 Textanalys

Jag har i min studie analyserat utvalda läseböckers texter och i viss mån även relationen mellan text och bild i dessa. Textanalys kan göras på flera sätt beroende på syftet med analysen. Först måste man konstatera vilken typ av text det gäller. En läsebok kan kategoriseras som en pedagogisk bok eller lärobok. Staffan Selander, professor i didaktik, anser dock att läseböcker innehåller ”en mer berättande stil” än läroböcker (Selander, 1988, s. 36). Jag är också av den uppfattningen att läseboken utgör en egen genre inom läroböcker, vilket gör det svårt att hitta en analysmetod specifikt för dessa, då de flesta metoderna är avsedda för läroböcker. Mitt syfte är inte att undersöka läseböckerna utifrån läsinlärningsperspektivet, utan att få en uppfattning om hur innehållet ger en bild av samhällets förändringar under 1970-talet. Läroböcker analyseras oftast genom att innehållet och ideologin undersöks enligt Lars Melin (Melin, 1995, s. 79). Denna metod, tillsammans med en beskrivning av läsebokens struktur och utseende kommer jag att använda mig av i mitt arbete.

Pedagogiska texter presenterar enligt Luis Ajagán-Lester, ett urval av värderingar och ställningstaganden vilket kan resultera i en skev världsbild (Ajagán-Lester, 1999, s. 122). Under 1970 och 1980-talen bedrevs så kallad ideologikritik där man på ett kritiskt sätt undersökte ”textens underliggande värderingar och ideologiskt präglade föreställningar, inte minst vad gällde samhällsfrågor och Tredje-världen problematiken” (Selander, 2003, s. 214).

Björn Melander skriver angående språkforskning om läseböcker, att texterna måste vara skrivna på ett sätt som gör det lätt för elever att förstå innehållet. Definitionen av vad som är svårt, respektive lätt tycks vara varierande. ”Läsbarhet” och ”begriplighet” är två begrepp att utgå ifrån vid en sådan bedömning. ”Läsbarhet” handlar om vilka typer av ord och meningar en text bygger på. Detta avgör textens svårighetsgrad. ”Begriplighet” analyserar sammanhanget av texten med dess användning i undervisningen. En text måste dessutom skapa ett intresse hos läsaren (Melander, 1995, s. 31-39).

3.2 Bildanalys

Barnlitteratur innehåller ofta illustrationer i form av bilder. Bilden förtydligar sammanhanget i texten genom att skapa en relation mellan ordet och bilden. I läseböckerna jag valt att analysera

ingår också bilden som en viktig del av förmedlandet av texten. Nikolajeva har undersökt ABC-böcker, som kan jämföras med de första läseböcker elever möter i skolan, och påtalar enkelheten i dessa. Ett ord illustrerat av en bild. Vardagssituationer är ett vanligt återkommande tema i barnlitteraturen, vilket illustrationerna visar på ett realistiskt sätt (Nikolajeva, 2000, s. 48-53).

Jag kommer att uppmärksamma vissa illustrationer i mitt urval av läseböcker, för att se hur de förhåller sig till texten och vad de vill förmedla.

4 Material och urval

Materialet jag har arbetat med består av sju läseböcker i svenska för lågstadiet, skrivna och utgivna under 1970-talet. Det är framför allt serien *Nu läser vi*, som verkar vara den mest frekvent använda under detta årtionde. Serien tillkom i slutet av 1940-talet och har med tiden omarbetats och nya författare har tillkommit. Den ges fortfarande ut, men under titeln *Vi läser*. Jag har valt att undersöka *Nu läser vi A*, från 1977, *Nu läser vi B*, 1971 och *Nu läser vi C*, 1971 (Borrman m fl). Mitt material består även två läseböcker som båda utarbetats av projektgrupper, *ELSI Läsebok*, 1976 (Björnshög m fl), och *Svenska uppleva uttrycka*, 1977 (Hildemar m fl), antologin *Äventyr omkring oss*, (Thorén & Thorén), från 1977 och slutligen *Vi läser och lär*, 1976 (Gerok & Jakobson). Urvalet har gjorts med tanke på att välja läseböcker som svarar på uppsatsens frågeställning. Dessutom har jag använt delar ur *Läroplan för grundskolan, Lgr69*, som material. Urvalet bygger på avsnitt som är relevanta för uppsatsens syfte.

5 Styrdokument

Läroplan för grundskolan, Lgr 69 ersatte 1962 års läroplan. Läroplanen från 1962 blev den första läroplanen för den nya skolformen grundskola vilken ersatte den tidigare folkskolan. Redan i *Lgr62* lades grunden till senare läroplaner med målet ”en skola för alla” där elever förutom undervisning även skulle få en social fostran. Eilard framhåller att det dock är det ”traditionellt manliga som uppvärderas, medan traditionella feminina värden och kunskapsområden successivt kommer att falla bort” (Eilard, 2008, s. 99-101).

Lgr 69 fick inte enbart ett positivt mottagande. Läroplanen gav upphov till en strid mellan två sidor inom Skolöverstyrelsen, (idag ersatt av Skolverket) där den ena verkade för en mer i detalj reglerad och målstyrd undervisning med större kontroll över resultat. Den andra sidan förespråkade individens, lärarens och kommunens frihet att organisera undervisningen. Detta föranledde en statlig utredning av skolans inre arbete, SIA, som påbörjades 1970 och avslutades med ett betänkande 1974. Resultatet blev ett riksdagsbeslut 1976, där kommunerna erkändes rätten att ”disponera de resurser som de får från staten för undervisningsändamål” (Egidus, 1982, s. 120). Begreppen jämställdhet och könsroll, nämns för första gången i *Lgr 69*, tillsammans med ett nytt ansvarstagande gentemot svagare individer i samhället. Detta utgör en stor skillnad jämfört med tidigare läroplaner (Eilard 2008, s.152).

5.1 Läroplan för grundskolan Lgr 69

Lgr 69, allmän del, gavs ut av Skolöverstyrelsen 1969 och består av 224 sidor uppdelade i: ”Mål och riktlinjer”, ”Allmänna anvisningar för skolans verksamhet”, ”Elevvård”, ”Timplaner”, ”Kursplaner med anvisningar och kommentarer”. Jag kommer att redovisa innehåll från de avsnitt i *Lgr 69* som är relevanta för uppsatsens syfte, med sidhänvisningar inom parentes.

5.1.1 Mål och riktlinjer

Som en underrubrik till det inledande avsnittet i *Lgr 69* står ”Eleven i centrum” vilket innebär att skolans personal ska visa ”aktning för elevens människovärde och söka skaffa sig kännedom om hans individuella egenart och förutsättningar samt söka främja hans personliga mognande till en fri, självständig och harmonisk människa”, Skolan har också ett ”särskilt ansvar för de elever som av fysiska, psykiska eller andra skäl har svårigheter i skolarbetet” (s.10). Eleven ska lära sig att i större

och mindre sammanhang verka tillsammans med andra individer, i ett samhälle som kräver solidaritet. Avsnitt två som har rubriken ”Inriktning mot framtiden” poängterar elevens delaktighet i samhällets utveckling genom att undervisningen förändras i takt med denna. Skolan ska stimulera elevens intresse för samhällsutvecklingen och ”ge eleverna god beredskap att kunna möta ändrade förutsättningar och nya krav” (s.11).

I avsnittet ”Hem-skola-samhälle” framhålls vikten av att skolan har kunskap om elevens hemförhållanden och ett gott samarbete med föräldrar. Detta ansvar ligger hos skolan. Skolan måste också kontinuerligt informera hemmet om elevens fortsatta studier och yrkesval. Alla elever har rätt till likvärdig utbildning. Elever ska av skolan ges ”en i huvudsak gemensam utbildning och därutöver ge utrymme för elevernas skiftande intressen genom individualisering av undervisningen i obligatoriska ämnen genom tillvalsämnen och genom fritt valt arbete” (s. 11). Skolan ska också ansvara för att eleven stimuleras kulturellt och får goda möjligheter att utveckla sina färdigheter inom olika fritidsaktiviteter och föreningsliv. Det egna skapandet anses som viktigt, tillika förmågan att delta i diskussioner. Målet är att elever genom dessa åtgärder blir värdefulla samhällsmedborgare.

Avsnittet ”Elevernas sociala utveckling” tar bland annat upp begreppen jämställdhet och könsroller.

Skolan bör verka för jämställdhet mellan män och kvinnor – i familjen, på arbetsmarknaden och inom samhällslivet i övrigt. Den bör orientera om könsrollsfrågan, stimulera eleverna till att debattera och ifrågasätta rådande förhållanden. Skolan ska skapa förståelse för de grupper som har särskilda problem i det moderna samhället. Dessa principer skall också präglade synen på andra nationer och folkgrupper (s. 14).

Eleven skall verka för ett demokratiskt och tolerant förhållningssätt gentemot sina medmänniskor och medverka till ett solidariskt ansvar inte bara för den närmaste kretsen för att kunna ”främja och befästa fred och frihet bland folken” (s. 15).

”Läroplanens roll” visar hur läroplanen ska vara till hjälp att nå de förutbestämde målen och fungera som ett ramverk för undervisningen. Den ger utöver detta möjlighet att, inom ramarna, tillämpa undervisningen individuellt för den enskilde eleven.

Under rubriken ”Undervisningsformer och arbetssätt” ges olika förslag på i vilken form undervisning bör bedrivas. Vad som framkommer är att undervisningen ska utformas från den enskilde elevens förutsättningar. Den kan vara i helklass, mindre grupper eller individuellt, men bör varieras. Läraren bör därför vara väl insatt i varje elevs kunskapsnivå, vara samhällsmedveten och själv skapa sin egen form av undervisning. Eleven förväntas vara aktiv, självständig och motiverad.

5.1.2 Allmänna anvisningar för skolans verksamhet

I detta avsnitt återkommer rubriken ”Hem- skola- samhälle” där man poängterar vikten av samverkan mellan hem och skola, men att det är föräldrarna som har det största ansvaret när det gäller att fostra. Samverkan kräver ett bra förhållande mellan föräldrar och lärare genom ömsesidigt förtroende och med barnens bästa som mål. Läraren ska informera hemmet om elevens framgångar, resultat och beteende i skolan. Hemmet ska i sin tur hålla skolan informerad om elevens orsaker till frånvaro med mera. ”Klassmöten” är viktiga för att bibehålla kontakt och kan initieras av såväl föräldrar som lärare men bör arrangeras av föräldrar. ”Åhörardagar” där föräldrar kan delta i undervisning främjar också kontakten mellan hemmet och skolan. Skolan ska, tillsammans med föräldraföreningen, svara för ”allmänna föräldramöten”, där aktuella frågor diskuteras. En typ av föräldraförening kan vara ”Hem- och skolaförening”, där föräldrar aktivt arbetar för till exempel en bättre skolmiljö i samarbete med rektor och lärare. Föreningen ska kunna bidra med hjälp vid inköp som skolans ekonomi inte tillåter och därutöver verka för god fritidsverksamhet i skolan.

Genom att fler föräldrar blir delaktiga i skolans arbete bidrar det till att ”flera känner sig solidariska med denna och hjälper till att skapa sympati och förståelse för den i samhället. Rektor och lärare bör känna sig oförhindrade att be föräldraföreningen och dess funktionärer att ta på sig nya uppgifter” (s. 29).

5.1.3 Samverkan

Läroplanens syfte är att stärka samverkansformer i olika sammanhang för att öka känslan av samhörighet mellan individer och grupper. Detta främjar elevens sociala kompetens i samhället. Elever ska få ett naturligt förhållande till att ställa frågor, diskutera och ta ansvar. Alla individer ska få möjlighet att känna sig delaktiga i den gemenskap skolan erbjuder för att inte känna sig som enbart mottagare av information. Samspelet mellan lärare och elev ska byggas på ett ömsesidigt förtroende, där samtalet har en viktig roll, både i och utanför klassrummet. Dialogen mellan elever utgör också en viktig del av utvecklingen. Även om man i samtalet är av olika åsikter bör allas synpunkter respekteras. ”Dialogen skall fördjupa känslan av samhörighet oberoende av ståndpunkter och värderingar” (s. 26).

5.1.4 Kursplan i svenska för lågstadiet

I detta avsnitt redogörs för hur undervisningen i ämnet svenska ska bedrivas vilket är relevant för min studie om läseböcker. ”Varje elev ska utveckla sin förmåga att förstå och ta ställning till vad han hör, ser och läser” (s.128). Det framgår att det utöver ren läs- och skrivinlärning tillkommer övningar där elever själva ska utveckla sin förmåga att tolka en texts budskap.

Huvudmomenten i kursplanen i svenska för lågstadiet är: ”Förberedande undervisning i svenska”, ”Tala”, ”Läsa”, ”Skriva”, ”Språkiakttagelser och övningar”, ”Språken i de nordiska länderna” (s. 128-129). Varje moment beskrivs först under rubriken ”huvudmoment”, för att sedan utvecklas vidare i stycket ”Anvisningar och kommentarer” (s. 131-138).

I avsnittet ”Förberedande undervisning i svenska” framhålls att undervisningen bland annat bör bedrivas genom ”fria samtal och spontana berättelser” (s, 128). Elevernas nivå i kunskaper om läsning, i igenkännande av bokstäver, lika väl som den motoriska nivån ska kartläggas. De ska också få möjlighet att analysera bilder, ord och ljud. Även skapande aktiviteter ingår i utvecklandet av handens motorik. Tid bör också läggas på boksamtal. Den förberedande undervisningen bör ta hänsyn till elevens tidigare kunskaper och erfarenheter och har dessutom som syfte att ”förebygga uppkomsten av läs- och skrivsvårigheter” (s.131).

Enligt *Lgr 69* ska elever genom egna berättelser och deltagande i samtal, öva sig att tala i olika situationer. De ska kunna beskriva, förklara och lyssna till andra. Undervisningen ska innehålla ”skapande dramatik, tal- och röstvård” (s. 129). För att utveckla sin förmåga att delta i samtal och tala inför, och med andra, ska eleven aktivt informera sig om omvärlden, genom att hämta kunskap från olika medier med ett kritiskt tänkande som grund. Genom att använda sig av de yngre elevernas vilja att lära, kan läraren ta tillvara detta, för att få intressanta samtal till stånd med utgångspunkt från elevernas frågor. Eleverna ska också i tidig ålder få möjlighet att träna på att tala inför andra, med hjälp av skrivna anteckningar. Lärare bör vara lyhörda för vad elever är intresserade av, för att på ett smidigt sätt använda detta som underlag vid samtal, så att alla elever ska kunna yttra sig. ”All talträning måste bygga på ömsesidigt förtroende mellan elev och lärare och ske i en avspänd arbetsatmosfär” (s.132).

Lästräning ska ske genom högläsning och tyst läsning, individuellt, i mindre grupper och i helklass (s. 129). Läsundervisningen syftar till att elever ska kunna ta del av en texts innehåll och budskap. Den ska också stimulera till läsning utanför skoltid. Hänsyn ska tas till individens egen förmåga och undervisningen ska anpassas till varje barns egen inlärningstakt. Eleverna ska uppmuntras till att lära sig söka efter litteratur. Kursplanen tar upp två olika typer av texter, ”sakprosa och fiktionslitteratur” men anser att det inte finns någon klar gräns mellan dessa. ”Sakprosa” är viktig vid informationsläsning och behövs för att inhämta fakta och stärka

läsförmågan. ”Fiktionslitteratur” främjar elevens fantasiförmåga. Begreppet informationsläsning innefattar också reklamtexter där elever ska ”göras medvetna om de impulser som ett lockande bildinnehåll och en skenbart objektiv ton kan väcka

Film och television förmedlar en stor del av den information och de upplevelser, som formar vår bild av omvärlden. Syftet med undervisningen är därför att vidga elevernas förmåga att uppleva och förstå och att kritiskt bedöma vad de tar del av (s. 134).

Elever ska genom att skriva kortare texter, från den egna fantasin eller i samband med annan undervisning, i form av brev eller meddelanden, träna skriftförmågan. Detta kompletteras med undervisning i textning och handstil (s. 129). Att arbeta skapande med ”teckning och målning” förbereder eleverna för skrivinläring och genom att förse alstren med texter kan de bilda små berättelser. I undervisningen av de yngre eleverna lägger man fokus på det fria skrivandet och skaparglädjen, inte på stavning. ”En primär uppgift för läraren är att utveckla och underhålla elevens färdigheter och spontana lust att skriva” (s. 134).

Avsnittet som behandlar ”Språkiakttagelser och övningar” koncentreras kring ord. Syftet är att vidga elevens ordförråd och ge dem fler uttrycksmöjligheter både i tal och skrift. Det framgår att elever ska öva på stavning, förkortningar, alfabetet och att skriva kortare meningar.. Eleverna ska också få möjlighet att träna på att söka i ordlistor. Det läggs också vikt på att uppmärksamma ”skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift” (s. 129). Läraren ska med hjälp av ”naturliga situationer” öka elevens begreppsbyggnad. Målet är att få elever att själva klara av att ta reda på ords betydelse, för att få ett sammanhang i en text (s. 135).

Det sista stycket ägnas åt ”Språken i de nordiska länderna”. Undervisningen ska utformas på ett sätt som gör att eleverna genom övningar i att lyssna och ta del av enklare texter, får kännedom om de nordiska språken (s. 129). Syftet med undervisningen i nordiska språk är att göra det lättare att förstå varandra i Norden. Eleverna ska få ökad förståelse för texter, film, tv- och radioprogram från dessa länder. Målet är inte att lära sig att tala de nordiska språken, utan eleverna ska ha en positiv inställning när de kommer i kontakt med dem (s. 136).

6 Text och bildanalys

Nedan följer analyser av de böcker som ingår i mitt urval av läseböcker från 1970-talet.

Sidhänvisningar inom parentes, kommer genomgående att ges i anslutning till referat och citat ur respektive analyserad bok. De årtal som är angivna som utgivningsår gäller de exemplar som ingår i mitt material.

6.1 *Nu läser vi A*

Den första boken i mitt urval är skriven av författarna Stina Borrman, Kjersti Matthis, Ester Salminen och Vera Wigforss 1977. Illustrationerna är gjorda av Ylva Källström-Eklund. Det är den femte upplagan och den är tryckt 1978. Boken består av 128 sidor. Det finns ingen inledande text till läraren och det står inte heller vilken årskurs den riktar sig till. Eftersom den första delen av boken presenterar alfabetet, kan man utgå från att detta är den första läseboken för årskurs ett. *Nu läser vi A* har, liksom de övriga böckerna i samma serie som ingår i min studie, mjuka pärmar. Omslaget utgörs av tecknade illustrationer föreställande barn som förefaller vara på väg till skolan och en hund som fångar deras intresse. Bakgrunden är vit medan barnen har färgglada kläder. Tre pratbubblor säger: ”Hej..., Kom då, Hej då Max”.

Boken inleds med färgglada uppslag. Det första visar en interiör från en livsmedelsbutik med skyltar på varor och erbjudanden. Man ser också människor i olika åldrar, från barn till pensionärer. Mammor med barn, och pappor med barn. Nästa uppslag visar de stora och små bokstäverna, ena sidan gråblå, den andra sidan ljusgul. De övre halvorna visar de stora bokstäverna, de nedre de små. Uppslaget som kommer därefter innehåller ramar i olika utföranden och färger, där några innehåller orden ”JAG DU vi mamma Hej hej MAMMA du PAPPA Pappa”. Det sista uppslaget i inledningen presenterar Lena, Tor, Siv, Eva, Erik, Elsa, Isa och Lisa som står framför en skolbyggnad och hejar på varandra, vilket framgår av pratbubblor. Efter denna inledning presenteras bokstäverna utan alfabetisk ordning. O S L A R M E N I V T Ä K F – Å B Ö H U G J Y D P – C X Z Q W. Varje bokstav illustreras av tecknade bilder som innehåller den aktuella bokstaven. Till exempel illustreras bokstaven Vv med vantar, våt, vi, valp, räv. Efter bokstäverna O S L och A, kommer de första meningarna ”Hej mamma sa vi. Hej sa mamma”(s. 23). Ju längre fram man kommer i boken desto längre blir meningarna. ”Lena ser en sol. Ola ser en sol. Vi ser en sol. Ser ni en sol? Vi ser is. Ser ni is?” (s. 32). Ordet ”och” presenteras och illustreras med bilder av olika konstellationer av par, som Lena ”och” Tor, mamma ”och” mormor etcetera. På motstående sida visas bilder av människor och djur. Under varje bild står en fråga. Exempel: ”Var ser du en räv och en vit säl? Var

är Lisa och Isa?" (s. 40-41). Efter presentationen av bokstaven Ff, kommer ett längre avsnitt av texter och bilder, med olika uppgifter att lösa. Det handlar bland annat om att leta efter en text som hör till en bild, som till exempel "Lena mäter". Efter detta avsnitt återgår man till bokstavspresentationer. Blandat med dessa blir texterna längre och mer innehållsrika. Vi får stifta bekantskap med barn från andra länder. Fu, Ho och Ti från Japan, Avi från Grönland och Jim, Mami och Sia från Afrika (s. 102-105).

Vardagssituationer som skolfrukost, daghemsvistelse och hur det ser ut i en stad berättas det också om, blandat med sagor och texter om känslor, relationer och upplevelser.

Boken blandar en traditionell och en "nyare" syn på olika situationer. En sida i boken visar en interiör från ett klassrum under rubriken "I skolan". I den tecknade illustrationen ser man några elever sitta på kuddar på golvet medan andra sitter på, eller bredvid sina skolbänkar. Läraren sitter på ett bord (s. 112). På uppslaget i inledningen av boken, från livsmedelsbutiken, ser man en pappa "kämpa" med ett barn under armen och ett i kundvagnen. Det kan upplevas som lite tvetydigt. Dels är det frågan om en ensam pappa, dels har han uppenbara problem med att lösa situationen, vilket kan ge signalen att det är en för honom ovanlig situation (s. 2-3). Illustrationer som visar barns lek ger en bild av barn som leker med ej könsbundna leksaker. De består till exempel av barn som spelar kort, leker med djur och ritar, men även flickor som leker med bilar.

Tor fiskar, får en stor fisk, som han tillreder själv och bjuder familjen på, vilket ger en upplevelse av en blandning av traditionellt manligt och kvinnligt beteende. I berättelsen "Stor-bak" initierar pappan familjen till bakning, där alla deltar (s. 98). Sammantaget kan man säga att det är fler pojkar/män som får syssla med typiskt kvinnliga sysslor än tvärtom i boken. Att vistas på daghem beskrivs som positivt.

6.2 Nu läser vi B

Denna bok är fortsättningsbok till *Nu läser vi A och* har samma uppsättning författare. Utöver Källström-Eklund finns också Tor Morisse och Lasse Åberg som illustratörer. Boken är från 1971 och detta är den fjärde upplagan, som är tryckt 1979. Här är sidantalet utökat till 157.

Fram- och baksida består av färgglada illustrationer från klassrumsmiljö med glada barn som arbetar och räcker upp händerna. Första uppslaget visar pojkar och flickor, iklädda gymnastikkläder, som leker med bollar. Här finns också pratbubblor med korta texter som till exempel: "KASTA TILL MIG! OJ DÅ ! JAG KAN TA DEN!" Bokens första text är en dikt som handlar om vinter och snö. Därefter presenteras 'ck' i ord och bild. Det är kortare och längre texter som handlar om djur, lycka med mera. En text handlar om en pojke som blir retad för att han har en gul mössa. 'Sj, ng, j

och tj-ljuden' presenteras efter samma mönster.

Innehållet i texterna handlar om olika situationer som barn och vuxna befinner sig i, både i och utanför hemmet. Till exempel finns en text om en familj där föräldrarna är skilda och barnen bor hos sin mamma. Pappan har en ny familj och de träffar honom på söndagar, vilket pojken inte tycker är bra. Han vill träffa sin pappa alla dagar. Systemn kommenterar detta med att berätta om ett annat barn som fått en ny pappa och därigenom har två pappor (s. 106). Man får också stifta bekantskap med en familj som bor på en bondgård, till skillnad mot de andra texterna som handlar om barn i staden. Vi delges även barns funderingar över jordens befolkning och skillnader mellan barn i olika länder.

Pojken Håkan berättar hur det är att inte kunna gå. Han sitter i rullstol. I texten beskriver han sin första skoldag. Nedskräpning i naturen tas upp i ett stycke som handlar om en skolutflykt.

Boken känns ändå i stort sett traditionell i sitt upplägg med många texter som enbart är till för lästräning och går inte heller djupare in i samhällsfrågor gällande miljö, samlevnadsproblem, könsroller med mera.

6.3 Nu läser vi C

Detta är den sista läseboken i serien *Nu läser vi*, som är med i mitt material. Den har, liksom de två tidigare böckerna, mjuka pärmar. Författarna har nu utökats med Ingrid Hansén. På försättsbladet finns det denna gång ingen uppgift om vilka som står bakom de tecknade illustrationerna i boken. Däremot finns en fotoförteckning. Boken består av 157 sidor och är skriven 1971. Detta är den fjärde upplagan, som trycktes 1980.

Omslaget är en tecknad färgglad illustration med vit bakgrund som visar barn i skogen som utforskar djur och natur. Boken består av olika typer av texter under rubrikerna: "Vi och andra barn", "Vi och våra djur", "Vi och de vuxna", "Vi och naturen omkring oss", "Vi och barn i andra länder" och "Vi läser sagor och dikter." Illustrationerna är tecknade i färg, eller svartvita fotografier.

Boken tar upp relationer barn emellan, till exempel hur det känns att befinna sig utanför en gemenskap. Den uppmärksammar också familjereaktioner med nya syskon, far- och morföräldrar och hur det var förr i världen. När Tor och Lena får en lillebror berättar deras fröken om mammans ägg och pappas sädescell och hur ett foster utvecklas. Färgbilder visar foster i olika stadier (s. 92-93). Ett kapitel handlar om en funktionshindrad, i texten benämnd "handikappad", flicka som är nio år och född med en hjärnskada som hindrar henne att röra sig som andra barn. Detta förklaras ingående.

Det finns en tecknad figur, Pyri som dyker upp på två ställen i boken. Han reagerar på saker som

förstör miljön och försöker ta reda på vad det är som förstör luften och vattnet och vad som skapar farliga arbetsmiljöer. En text, illustrerad med två teckningar gjorda av barn, är en form av protestskrift. Det är en klass som skrivit om varför de inte vill att det ska byggas en väg genom en skog. De anser att både naturen och djurlivet kommer att försvinna på grund av alla avgaser (s. 108).

Kapitlet som handlar om barn i andra länder börjar med funderingar om hur de har det jämfört med oss: om alla barn får tillräckligt med mat och om alla barn får gå i skolan? En text handlar om en pojke i Moskva. Hans familj bor i ett rum, i en lägenhet, tillsammans med flera andra familjer som man delar kök och badrum med. I skolan är det stränga regler. Alla får hjälpa till och föräldrarna turas om att städa skolan på lördagar. Vi får veta vilka skollov barnen i Sovjetunionen har, bland annat för att fira revolutionen (s. 124-127).

I denna bok lämnas större utrymme för ämnen som handlar om miljö, samhälle, relationer, olikheter och barn i andra länder etcetera. För att förstärka realismen har boken betydligt fler illustrationer bestående av fotografier än de tidigare böckerna. *Nu läser vi A* har endast tecknade bilder och i *Nu läser vi B* finns bara ett fåtal foton.

6.4 *ELSI läsebok*

Bakom denna läsebok finns en projektgrupp bestående av: Jan Björnshög, Ingrid Emanuelson, Eve Malmqvist, Gunhild Oskarsson, Britta Redin, Inga Tågmark-Nilsson och Jane Åkerbladh-Rosell. Boken gavs ut 1976 och innehåller 222 sidor och har hårda pärmar.

ELSI läsebok, där ”*ELSP*” står för ”Elementär Läs- och Skriv- Inläring” innehåller en blandning av traditionella avsnitt bestående av texter till stöd för bokstavs- och läsinläring, sagor med mera. Med realistiska texter berättar man till exempel om hur livet kan te sig för barn i andra länder, och om utanförskap. Boken är genomgående rikt illustrerad med färgglada detaljrika tecknade bilder, blandat med fotografier i färg och svartvitt. Familjen Ros, som många av texterna handlar om, presenteras inte direkt, utan den kommer in i sammanhanget lite då och då. När föräldrarna åker för att hämta ”Ari”, är det underförstått att det handlar om en adoption. Man får veta i en bildtext att han är ett år, men det framgår inte var han kommer ifrån (s. 36-37). Ari återfinns inte heller i texten förrän längre fram i boken.

Framsidan har en heltäckande illustration i milda färger föreställande en måltid i utemiljö med personer från olika generationer. Ett litet barn har svart hår och mörkare hudfärg än de övriga. De sitter på bänkar vid ett träbord som är dukat med en grönrutig duk, ett krus med ängsblommor, runda knäckebröd, limpa, ost, salt och peppar. En äldre kvinna sitter med det lilla mörkhyade barnet

i knät och läser en sagobok. Två barn, varav det ena har glasögon, sitter på den ena bänken vända mot varandra upptagna med ett samtal. Vid en första anblick är det svårt att avgöra om de är pojkar eller flickor, men så ser man deras namn tryckta på tröjorna, Siv och Lis, även om det är svårt att urskilja då endast bokstaven L syns på Lis tröja. Utöver dessa sitter ytterligare tre vuxna personer vid bordet, två kvinnor och en man. Vid sidan av bordet finns en grill och där står två pojkar och grillar korv. En man kommer med en bricka med mat och bredvid honom går en äldre kvinna. Bilden är inramad av ett lummigt buskage.

Bokens första sida består av en fint ornamenterad oval ram som är tom, så när som på ordet ”Jag”. Det finns också under ramen ett streck där eleven ska skriva sitt namn efter att ha ritat sitt självporträtt i ramen. Alfabetets bokstäver presenteras med ordningen: I, V, Ä, R, S, E, N, O, A, L, Å, M, T, U, F, D, Y, H, Ö, P, K, B, G, J, C, X, Q, Z, W. Bokstäverna I – Ö introduceras med en ny bokstav på var eller varannan sida. Mellan de resterande bokstäverna blir intervallerna längre. De sista fem bokstäverna visas på samma sida (s. 2-100).

De första sidorna i boken handlar om jag, du och vi, vilket illustreras av färgglada tecknade bilder föreställande barn i olika miljöer. En bild föreställer en skolgård där eleverna har rast. De flesta barnen är upptagna med att leka. En pojke sitter i rullstol, en annan har ramlat och fått ett sår på sitt knä. Alla barn förutom ett är ljushyade och de flesta har ljust hår. Bokstavsinläringen har i början av boken kortare meningar med frågor och svar, till exempel ”Ser du Siv Ros? Ser du Jan Ros? Ror Jan? Nej. Siv ror.”(s. 17). Det finns också uppslag med bildrutor där samma ord kan ha flera betydelser, exempelvis ”Ett ris i en vas. Ris och sås är mat.” (s. 30). Texterna blir efter hand längre och mer innehållsrika, och beskriver olika situationer som barnen hamnar i. Även kortare sagor, fabler, dikter, gåtor och roliga historier förekommer.

Man förstår att huvudpersonerna i boken är familjen Ros, som består av syskonen Jan och Siv med föräldrarna Tor och Rut. En illustration föreställer Tor och Rut packandes en väska med bland annat en rosa barntröja. Infälld i bilden finns en teckning föreställande ett litet barn som sitter i en badbalja. Han är mörkhyad med svart hår. Bildtexten lyder ”Så ser Ari ut. Han är ett år.” På motstående sida ser vi hur Tor och Rut säger adjö till barnen och farmor för att resa och hämta Ari. I texten kan man läsa ”-Mor, då är Ari vår Ari nu? sa Siv. -Ja. Nu är han en Ros, Ari Ros, sa Rut” (s. 37).

Den första illustrationen i form av ett fotografi presenterar bokstaven B, genom att visa interiören från ett bibliotek och bilder som stegvis visar hur man binder en bok (s. 72). Fotografier återkommer sedan med jämna mellanrum både i svartvitt och färg. Ett uppslag har jordklotet i centrum och bilder av barn från olika delar av världen som inramning. Texten berättar om olikheter och ifrågasätter detta:

Jag – på vår jord... Jag kan vara stor. Jag kan vara liten. Jag kan vara glad. Jag kan vara ledsen. Jag kan vara vit. Jag kan vara mörk. Jag kan få vara utan mat. Jag kan få mer mat än jag kan äta. Jag kan bo i hus. Jag kan bo på gatan. Jag kan få gå i trasor. Jag kan ha mera kläder, än jag kan slita ut. Jag kan få gå i skola. Jag kan få börja ett arbete redan som liten. Måste det vara så olika? (s. 94-95).

En annan text handlar om en flicka som är nyinflyttad till en stad och inte känner några andra barn. Flickans mamma föreslår att hon ska gå till lekparken för att hitta nya vänner. I lekparken börjar hon gunga, men faller av gungan eftersom några barn med flit gjort för hög fart. De skrattar åt henne när hon gör sig illa och börjar gråta. Hon börjar sakta gå mot hemmet men blir upphunnen av en flicka som presenterar sig. Texten slutar med en fråga till eleverna om vad de tror hände sedan (s. 129). Nästa stycke handlar om en pojke som bor hos sin mamma, men tillbringar några dagar per månad hos sin pappa. Han får var med och hjälpa pappan i hans bilverkstad och de har ett fint samarbete. När pappan ska göra ugnspannkaka blir pojken förvånad över att han kan det, men sedan visar det sig att pappan glömt att sätta på ugnen! Ordet utlänning presenteras i en text där ett barn påstår att han och hans familj är utlänningar för att de befinner sig i ett annat land. ”Det hade du inte tänkt på va? Att svenskar också är utlänningar så fort de är i utlandet!” (s. 142). Texten ”Göra leksaker” visar i bild och text hur barn i Afrika själva tillverkar sina leksaker. Flickan gör en docka med likadana flätor som hon själv har och pojken gör en bil. Denna text avslutas med frågan ”Vad kan **du** göra av sådant, som du har runt omkring dig?” (s. 155). Klämodet ifrågasätts och man undrar varför det ska vara nya modeller varje år. Vad händer med alla kläder som blir omoderna? (s. 174). Vi får också veta att även män kan vara sjuksköterskor, men då kallas ”sjukskötare” (s. 178). Det ges även en inblick i arbetsplatserna där Tor och Rut jobbar, mekanisk verkstad och bank. På verkstaden arbetar flest män, det finns några kvinnor som kör truck eller travers. Om könsfördelningen på banken där Rut arbetar sägs inget.

En text handlar om en pojke som är invandrare från Finland och inte kan så mycket svenska, vilket gör att han hamnar utanför klassgemenskapen. Han blir till exempel inte bjuden när resten av klassen deltar i ett födelsedagskalas och dagen efter kommer han inte in när lektionen börjar. Läraren hittar honom så småningom på biblioteket där han är uppslukad av att lyssna på en finsk saga på band. Det slutar med att pojken som hade kalaset blir vän med den finske pojken (s. 204-207).

Hur det är att bo i Thailand beskrivs i en realistisk berättelse om en pojke från Bangkok. Färgbilder illustrerar hur det ser ut vid kanalen där pojken i berättelsen bor. Vattnet beskrivs som smutsigt och förorenat, men pojken tvättar sig ändå där varje morgon, vilket illustreras med en färgbild där han står utan kläder vid vattnet. Pojken undrar om det var på grund av det smutsiga vattnet hans syster dog. En tecknad bild visar hur han tillsammans med andra småpojkar simmar ut

till turistbåtar för att sälja smycken, tillverkade av hans far. Texten slutar ”Så det smutsiga, bruna vattnet i Bangkoks kanaler betyder allt för Rustak och hans familj” (s. 214-216).

En kort text handlar om hur allt levande på jorden ska dö, men inte samtidigt, så det inte märks så mycket (s. 217). Som exempel på omvända familjeroller barn-vuxen ingår en berättelse där mamman inte kan somna och pojken tar den vuxnes roll (s. 218) Bokens sista text visar att vare sig man är kung, president eller miljonär så behöver man vanliga saker som mat, dryck, böcker och näsdukar.

6.5 Svenska uppleva uttrycka

Även denna bok har författats av en projektgrupp: Anita Hildemar, Elsi-Brith Jodal, Birgitta Lindahl, Gunvor Ronnheden, Sture Svensson och Jane Åkerbladh. Boken är utgiven 1977 och innehåller 255 sidor.

Jag har valt att ta med de stycken i boken som tar upp relevanta ämnen för min uppsats. Utöver dessa avsnitt består boken även av texter som handlar om djur, fabler, sagor och faktatexter. Det är intressant att konstatera att familjen som det första kapitlet handlar om är identisk med huvudpersonerna i *ELSI Läsebok* (Björnshög m fl, 1976). Det kanske kan få sin förklaring när man ser att en av författarna, Jane Åkerbladh, varit delaktig vid tillkomsten av båda dessa böcker.

Boken presenteras som en lärobok i svenska för lågstadiet. Omslaget ger ett neutralt intryck. Gul bakgrundsfärg med titeln i blått. Pärmarna är hårda. På framsidan finns ett fotografi föreställande en pojke och en flicka som sitter på en bänk framför en grön buske. Pojken viskar i flickans öra. De har skolväskor som hänger över axlarna. Bokens första uppslag innehåller en innehållsförteckning.

Första sidan är svartvit med tecknade barnfigurer som hoppar rep, och det är svårt att avgöra om det endast är flickor avbildade. Figurerna har pratbubblor som säger ” Hej”. ”Vi gör massor av roliga..., saker som vi..., tänker berätta om!” ” Du kanske..., kan göra likadant..., eller hitta på något ännu bättre!” ”Alla kan ju inte göra samma saker!” Dessa figurer återkommer efter texterna i boken, och ger kommentarer och förslag till aktiviteter och uppgifter för eleverna.

Bokens första kapitel illustreras med bilder av gamla läsläror. Sedan följer en text som handlar om Rut och Tor som tillsammans med sina barn, Jan, Siv och Ari har fest. Festens deltagare är både unga och gamla. Texten framhåller det positiva med vuxna som läser för barn. De äldre berättar om sagor som fanns i deras läseböcker.

Kapitlet ”I skolan” inleds med en text som handlar om den första skoldagen och den oro man kan känna inför den och rädslan för att vara annorlunda (s. 56-73). Texterna följs av två gamla ramsor och eleverna uppmanas att leka ramsor. De följande två texterna illustrerar barns känsla av

maktlöshet gentemot vuxna i skolan. Den ena handlar om en flicka som fått för mycket av mat hon inte tycker om, den andra beskriver en pojke som trots en skada måste utföra samma moment som de andra eleverna under en idrottslektion. Texten som följer visar en slags revansch för barnen, som skriver mängder av brev till ett föräldramöte, för att på så sätt kunna delta utan att själva få vara med.

Nästföljande stycke handlar om hur barns lek ser ut i olika åldrar och sammanhang, även gamla leksaker och lekar presenteras. Nästan alla illustrationer består av foton. Ett uppslag visar hur barn i andra delar av världen leker. Det påpekas också att en del barn måste tillverka sina egna leksaker.

Under rubriken "Jorden runt" berättas det inledningsvis om tid, och om vad klockan är på olika ställen på jorden. Därpå följer fakta om olika språk i världen. Därefter följer texter om barn i olika världsdelar. I avsnittet om en flicka som bor i Kina får man veta att alla i byn äger jordbruket tillsammans. Det finns en illustration från flickans klassrum där man ser en bild på ordförande Mao. I hennes skola får alla barn hjälpa till med att hålla rent. De får även undervisning i hur man sköter ett jordbruk. Man får också veta att barnen i skolan får arbeta tillsammans i grupper, där de äldre hjälper de yngre. Nästa text handlar om en pojke som bor i en by i Bangladesh. Han går inte i skolan utan arbetar på ett jordbruk som någon annan äger. Tillsammans med sin familj bor han i en lerhydda. Det finns i anslutning till texten en faktaruta om Bangladesh, där det står att det är ett mycket fattigt land där många dör av svält.

Stycket som följer handlar om invandrare. Det börjar med att berätta om de svenskar som emigrerade till Amerika och anledningen till detta. Texten fortsätter med att förklara varför det kommer människor från andra länder och bosätter sig i Sverige. Länderna som nämns är: Finland, Jugoslavien, Danmark, Norge, Tyskland, Grekland, Italien, Spanien och Turkiet. Orsakerna till varför de kommer hit sägs vara brist på arbete eller önskan om bättre arbeten med högre lön. Det berättas också att många flyttar hem efter några år. En annan anledning till att människor kommer hit är att de flyr från sitt land och att man i Sverige har friheten att tro och tänka vad man vill. Kapitlet avslutas med ett uppslag med texter och fotografier på barn och vuxna från andra länder, i svensk miljö. Frågan ställs hur man ska få dessa att trivas här. Man betonar hur viktigt det är att invandrare i alla åldrar lär sig svenska. En bild visar en muslimsk flicka i en skolmatsal. Texten handlar om att hon får äta annan mat när det serveras blodpudding, eftersom det finns mat som inte muslimer får äta.

Boken innehåller texter som tar upp ensamhet och rädsla. Ensamhet som kan vara både positivt och negativt. Rädsla, som både vuxna och barn har. Det sista uppslaget visar olika typer av konstverk som har samma motiv men helt olika utföranden för att visa hur olika människor tänker och påverkas av omvärlden (s.152-165).

Nästa kapitel handlar om könsroller. Det första uppslaget består bland annat av dessa texter med fotoillustrationer. ”Varför finns det pojk-skridskor och tjej-skridskor men inte pojk-skidor och tjej-skidor? Varför finns det dam-plånböcker och herr-plånböcker men inte dam-pengar och herr-pengar? Vem säger att en flicka inte kan sköta en maskin? Och visst kan väl en pappa sköta ett barn?” (s. 166). Dessutom funderar man kring stereotyperna i serietidningar med starka pojkar och söta flickor. Efterföljande text handlar om pojkar och flickor som funderar över yrkesval, och där flickor vill bli poliser och truckförare. En pojke vill bli förskollärare. Ett uppslag i kapitlet visar uppgifter som barn i tredje årskursen skrivit och ritat. En pojke vill bli grovarbetare, men om han var en flicka skulle han bli hårfrisörska. Två flickor berättar att de vill bli ridlärare respektive hemmafru, och om de vore pojkar skulle de bli småskollärare eller hemmamän. En längre text handlar om en ishockeymatch där flickor ingår i laget och dessa gör så att laget vinner. Pojken som är berättare kommer fram till att den enda förklaringen till det måste vara att flickornas skridskor med spetsar, är snabbare än pojkarnas.

Att det finns barn som av olika anledningar inte är som ”alla andra” uppmärksammas i ett avsnitt. En flicka är förlamad i benen. Man berättar att barn kan födas med skador för att mamman haft röda hund och att barn kan få hjärnskador vid födseln. Barn kan också skadas i trafikolyckor. En längre text berättar om en flicka med en liten hjärnskada, hur hon upplever skolan och längtan efter riktiga vänner. Det berättas också om en flicka vars pappa är dömd till fängelse och hur hon blir mobbad i skolan och även anklagad för att ha stulit en portmonnä. Kapitlet avslutas med sagan om den fula ankungen.

Religion berörs i en text om en flicka som tror att deras trädgårdsmästare är Gud. Detta kommenteras på följande sätt: ”Människor som tror på Gud tror att Han har skapat himmel och jord” (s. 208). Eleverna ska fundera och skriva och berätta om Gud.

Det sista stycket i samma kapitel handlar om vår miljö och hur den håller på att förstöras av oss människor. Detta illustreras av bilder från Tokyo med vägar i olika plan. Man berättar att luften är förgiftad av alla avgaser från bilar och fabriker. Eleverna får fundera på hur de vill ha det där de själva bor.

6.6 Äventyr omkring oss

Denna bok är en antologi bestående av 192 sidor som ingår i en läseboksserie, på bokens baksida beskriven som ”upplevelseläsning med anknytning till orienteringsämnen på låg- och mellanstadiet”. Författare är Berith Thorén och Karl-Gustav Thorén, 1973.

Framsidan består av en ram i två gröna nyanser som omsluter ett svartvitt fotografi, föreställande

barn som sitter i en buss och tittar ut genom ett fönster. Inledningen av boken utgörs av sidorna 3 – 8 och är riktad till läraren. Där förklaras också tillkomsten av denna bok med att lågstadielärare efterfrågat denna typ av undervisningsmaterial. Man påpekar att det redan finns liknande antologier riktade till mellanstadiet. Resten av inledningen är lärarhandledning till texterna. Inledningen avslutas med en samordningsplan där varje kapitels text presenteras och motiveras. Så här skriver man till exempel om några av kapitlen i boken: ”Kapitel 4. Huset fullt med möss.

Sexualundervisning-Hur livet förs vidare”. ”Kapitel 7. Ny i klassen. Internationell förståelse-Utländska barn i svenska skolor”. ”Kapitel 8. Bara Liselott. I skolan-Att erkänna misstag. Att ställa allt till rätta. (Barn med handikapp)”. ”Kapitel 14. Katitzi. Internationell förståelse-Zigenare” (s. 8).

Boken innehåller texter av olika författare. Illustrationerna består av fotografier och tecknade bilder i svartvitt. Ämnena som tas upp ska vara kopplade till skolämnena hembygdskunskap och religionskunskap.

Äventyr omkring oss skiljer sig från de andra böckerna jag undersökt eftersom den enbart består av fristående texter ”ur erkänt goda barnböcker” vars syfte är att stimulera elever till fortsatt eget läsande (s. 3). Trots att boken tar upp ämnen som motsvarar läroplanens riktlinjer innehåller den inte några avsnitt ur de progressiva barnböcker som skrevs under 1970-talet.

6.7 Vi läser och lär

Vi läser och lär är skriven av Elin Gerok och Lilly Jakobson. Den består av 79 sidor och gavs ut 1973.

Bokens innehåll består av traditionella texter om djur, natur och familj, men tar även upp ämnen som, miljöförstöring och utanförskap.

Boken har hårda pärmar. Till skillnad mot bokens gråsvarta illustrationer består omslaget av en färgskala i grönt, vitt och blått. Titeln finns i ett vitt moln. I inledningen finns information till läraren där det framgår att boken riktar sig till elever på lågstadiet som kommit en bit på väg med sin läsinläring. Boken innehåller texter med illustrationer, tillsammans med övningar i två svårighetsgrader. Dessa illustreras med en cirkel för de lättare texterna, och en kvadrat för de svårare. I detta arbetsmaterial ingår också ett häfte där eleverna ska skriva in sina svar samt ett lärarfacit. All text och alla illustrationer i boken är gjorda i färgerna, vitt, svart och grått. På varje vänstersida finns två kortare texter med cirkel och kvadratsymbol. På motstående sida hittar man arbetsuppgifterna som består av sex, respektive sju påståenden, till de två styckena. Fyra av dessa är korrekta.

De inledande texterna handlar om årstider, småfåglar, husdjur och vårblommor (s. 1-34).

Därefter kommer ett avsnitt som handlar om hur man beter sig i trafiken och i naturen (s. 36-47).

Den första namngivna personen vi träffar på är Cia, som hittar snödroppar som hennes mor planterat (s. 28). På nästa uppslag berättas om hur Cia och Olle tillsammans med sin mor och far planterat tulpanlökar. Detta är det enda tillfället då läsaren kommer i kontakt med denna familj. Vi träffar däremot en ny familj ganska snart. Barnen Karin och Lars presenteras när de ska passera en mycket trafikerad gata genom att gå på ett övergångsställe (s. 36). Vi får i denna text inte veta i vilken relation de står till varandra utan får vänta till stycket där Karin och Lars är ute i skogen tillsammans med sin mor och far, och då förstår vi att de är syskon (s. 44). Texterna som handlar om ett bra beteende i skogen, med uppmaningar om att inte till exempel bryta av kvistar från träd och skräpa ned, följs av ett stycke om luftföroreningar (s. 48). Familjen var på väg hem från skogen, mamman körde, och de hamnade i en lång bilkö. Mamman förklarar att det kommer giftig rök som kallas för avgaser från bilarna. Dessa hamnar i luften vilket gör det farligt för människor som andas den. I nästa stycke träffar vi två flickor, Lisa och Eva som är på badutflykt.

Stycket som sedan följer, belyser återigen vår miljö. Texten handlar om en liten regndroppe som på sin väg ned från himlen, från att ha varit helt ren och fin, landar smutsig. Här får man ingen förklaring till detta i texten, utan eleverna ska med hjälp av illustrationen svara på varför droppen blev smutsig. Bilden visar en vy där man i förgrunden ser en fasan och två får som går omkring fritt bland gräs, buskar och träd. En man står framför en åker och arbetar med något bland stora stenar. På åkern sitter en annan man i en traktor. I bakgrunden syns ett större samhälle med olika typer av byggnader, bland annat höghus. På gatorna ser man en personbil, en lastbil och en buss. Ett flygplan ses ovan hustaken. Det som dominerar bilden är ändå den tjocka rök som väller fram ur fem fabriksskorstenar.

Boken fortsätter med att blanda texter om djur och natur, med texter som handlar om hur man ska förhålla sig till kamrater i skolan, och barn som har olika förutsättningar i livet. En pojke vid namn Xano presenteras. Det framgår inte vilket land han kommer ifrån. Han varken förstår, eller kan prata svenska. Illustrationen visar en pojke med mörkare hår och snedare ögon än de övriga klasskamraterna. Elevens uppgift är att hitta lämpliga aktiviteter tillsammans med Xano. De felaktiga alternativen innefattar aktiviteter där språket ingår, till exempel berätta sagor eller gissa gåtor, medan de rätta handlar om mer fysiska lekar som till exempel att spela fotboll eller hoppa rep (s. 60). Vi får även stifta bekantskap med flickan Ann som på grund av sjukdom sitter i rullstol. Även här syftar uppgiften till att eleven ska hitta de rätta alternativen till hur Ann ska bemötas. Alternativen är bland andra: ”Jag skulle leka med henne”. Jag skulle inte alls bry mig om henne”. ”Jag skulle stå och titta på henne”. ”Jag skulle försöka hjälpa henne”(s. 67). De följande kapitlen introducerar ett busigt troll som stökar till i skola och hem. Där ska eleven uppmärksamma vad som hänt på de olika platserna. Boken avslutas med två texter om flytt – och stannfåglar.

7 Diskussion

Ju mer man studerar 1970-talet från olika perspektiv, desto mer framstår detta årtionde som något unikt. Jag upplever det som att samhället vare sig förr eller senare förändrats inom så många områden under ett drygt decennium. Dessutom skedde många av dessa förändringar genom samhällsmedborgares engagemang i protestaktioner av olika slag. Det var en spännande tid för barn att växa upp i. Synen på barnuppfostran förändrades radikalt, framför allt inom progressiva kretsar, där barnen sågs som jämlikar och ofta fick ta ett stort ansvar. ”Fri uppfostran” blev ett begrepp som under senare årtionden travesterades till ”fri från uppfostran”.

Skolan var ett område som också genomgick övergripande förändringar under 1970-talet. Den nya läroplanen, *Lgr69*, fokuserade på den enskilde eleven mer än tidigare. Den statliga utredningen om skolans inre arbete, SIA, som kom till stånd efter en schism inom dåvarande Skolöverstyrelsen, resulterade bland annat i idén om en ”samlad skoldag” där eleverna efter skolans slut hade schemalagda fritidssysselsättningar i skolans lokaler. Detta ser jag som ganska typiskt uttryck för 1970-talet. Man ville utgå från elevens eget fria val och önskemål, men utifrån skolans ramar, vilket kunde ses som en imaginär frihet för eleverna.

Enligt Eilard är skillnaden från 1962 års läroplan att *Lgr69* innehåller begreppen jämställdhet och könsroll, ”ett internationellt perspektiv, samt betoningen på skolans ansvar för fysiskt, psykiskt eller av annan anledning svaga individer, dvs. de som tidigare hade uteslutits ur folkhemmet” (Eilard 2008, s. 152).

Barnlitteraturens diskurs genomgick också genomgripande förändringar när nya ämnen som tidigare aldrig berörts nu utgjorde handlingen i barnböcker. Många böcker blev illustrerad facklitteratur för barn, med ingående beskrivningar och illustrationer till exempel om sexualkunskap. Barnlitteraturen fick en mer realistisk framtoning och skildrade samhället med dess fel och brister. Hur påverkades då lågstadiets läseböcker av samhällets förändringar? Är de en spegling av det ”nya” samhället eller fortsätter de sin traditionella utformning, med de ”gamla” idealen i sin beskrivning av till exempel barnet och familjen? Den nya läroplanen var ju tydlig i sitt budskap om till exempel jämställdhet mellan könen. De första utgåvorna av *Nu läser vi* hade dessutom en stämpel med *Lgr69* på framsidan för att förtydliga att de uppfyllde läroplanens syfte. Vi talar i dag i utbildningen mycket om vikten av att elever kommer i kontakt med skönlitteratur och får delta i boksamtal, därför är det intressant att konstatera att detta fanns med redan i 1969 års läroplan.

De läseböcker jag undersökt i detta arbete har mycket gemensamt. Dels tar de upp samma ämnen: familjen, boende, arbete, olikheter, utanförskap, barn i andra länder, invandrare,

sexualkunskap med mera. Jag upplever det som om böckerna står med den ena foten i det nya samhället och den andra i det gamla, i en balansakt. Eftersom barnlitteraturen förändrades radikalt borde det kanske ha gett ett större avtryck i skolans läseböcker. I stället smyger man in information och budskap bland de traditionella texterna och med hjälp av illustrationerna, framför allt i de första läseböckerna för de yngsta eleverna. I *Nu läser vi A* (Borrman m fl, 1977, s. 2-3) får vi redan på det första uppslaget se en bild av könsroller i förändring. Framför allt genom den ensamme pappan med sina tvillingar, varav den ena vållar honom besvär. Jag upplever också att den här illustrationen ger en ny syn på barn. De framställs inte som enbart lydiga och fogliga. En del av barnen på bilden är uppenbart busiga, drar ner staplar med konservburkar och sliter i sina föräldrars armar. Å andra sidan ser man också barn som handlar i butiken, vilket stämmer överens med det jag tidigare nämnt om barns ökade ansvarstagande. *Lgr69* framhåller också vikten av att barn blir självständiga individer med eget ansvar. Vad som slår mig är att jag inte kan finna en ”hel” familj, med mamma-pappa-barn på bilden. Man ser kvinnor och män i olika åldrar och konstellationer. Ensamma äldre män och kvinnor, två yngre kvinnor tillsammans med ett ilsket barn, en ensam mamma med en flicka i kundvagnen. Dessutom en ung man som står vid kassan och packar sina påsar fulla med baguetter och ölburkar! Bakom kassörskan finns ett ställ med skylten ”CIG”! Affären ser ut att vara någon form av ”storköp”, med varor som står staplade på golvet. Någon butikspersonal förutom kassörskan syns inte till. Eilard har också kortfattat nämnt denna illustration och skriver att den ”indikerar vissa förändringar i det tidigare familjekontraktet” (Eilard, 2008, s. 185). Att familjer delar ansvar genom olika sysselsättningar och aktiviteter beskrivs också i denna bok. Vi får se när barnen Tor och Lena bakar tillsammans med föräldrarna för att sedan frysa in brödet. Mammans kommentar ”Frysen var dyr men den är bra” ger en vink om att kanske inte alla familjer har råd med en frys (Borrman m fl, 1977, s. 98). I kapitlet ”Tvättlördag” i *Nu läser vi B*, hjälper Tor och Lena mamma med tvätten. Det framgår inte från början vad pappan gör, men när han ropar och frågar dem om de är hungriga, visar det sig att han har lagat kålpudding (Borrman m fl, 1971, s. 48-50).

Det blir ”läsning mellan raderna” för att till exempel förstå att ett barn, pojken Ari, adopteras från ett annat land eftersom ordet adoption aldrig nämns i texten (Björnshög m fl, 1976, s. 36-37). Observeras bör att detta barn hamnar i en familj där det redan finns två barn. Vi stöter inte på barnlösa familjer eller ensamstående som adopterar. Eilard fokuserar på genus och etnicitet när hon tolkar illustrationen till texten om adoptionen. Hon uppmärksammar den rosa tröjan mamman packar ner, som en ”tidstypisk radikal feministisk diskurs” eftersom tröjan är ämnad för en pojke. Pojkens asiatiska utseende och skrämde uppsyn anser Eilard ger uttryck för adoptionens syfte som ett solidariskt agerande. (Eilard, 2008, s. 166).

De texter som handlar om nya könsroller är ibland dubbelbottnade. Framför allt män som övertagit kvinnoyrsslor får ofta, men inte genomgående, ett löjes skimmer över sig, då de tappar bort sina barn på varuhus eller glömmer något väsentligt vid matlagning. Det blir ”upp som en sol och ner som en pannkaka”. Pappan Tor, tar i *ELSI Läsebok*, med sig dottern Siv till varuhuset för att handla mat. Han gör sig lustig över en mamma som tappat bort sitt barn, men upptäcker sedan att Siv försvunnit. Tor blir förtvivlad och letar förgäves efter sin dotter. Det ”kompetenta” barnet Siv har dock tagit sig till en förmodad informationsdisk där pappan efterlyses! (Björnshög m fl, 1976, s. 102-106). Om man upplever *Lgr69*:s riktlinjer om jämställdhet märklig i detta avsnitt blir uppfattningen om den lilla flickans sociala kompetens betydligt klarare. Den sociala kompetensen tillsammans med förmågan att ställa frågor i olika sammanhang lyfts fram i avsnittet ”Samverkan” (*Lgr69*, s. 26). I *ELSI Läsebok* finns även kapitlet om pappan som bor med sin son ”några dygn varje månad” (s. 131). Pappan har en bilverkstad där sonen Magnus får hjälpa till. Man får ett intryck av att pappan har en god relation till sin son och är framgångsrik i sitt yrke och i hushållet. Ändå slutar berättelsen med att hans tillagning av ugnspannkaka, som han till Magnus förvåning förbereder ”snabbt och vant” inte blir helt lyckad eftersom han glömt att sätta på ugnen! (Björnshög m fl, 1976, s. 131-137).

Männen ges ansvar för hemmet och familjen på ett nytt sätt. De är inte enbart familjeförsörjare, utan är nu även delaktiga i vården av barnen och hemmets skötsel, ofta på grund av att även mamman förvärvsarbetar eller på grund av att de är ensamstående föräldrar. Jag upplever att texterna visar män som tar ansvar, men ofta misslyckas, på grund av att det är en ny värld för dem, med nya arbetsuppgifter som de inte behärskar till fullo.

Barn i andra länder skildras i samtliga böcker jag undersökt. I avsnittet ”Samverkan” i *Lgr69* påtalas syftet att ”öka samhörigheten mellan individer och grupper” (*Lgr69*, s. 26). Detta innefattar enligt min tolkning även individer från andra kulturer. Dessa barn beskrivs ofta på ett exotiskt och schablonmässigt sätt. I kapitlet ”Skol-vägen”, *Nu läser vi A*, beskriver både text och bild tre afrikanska barn, fyllda av glädje över att få börja skolan. De har fått nya kläder och skor, men de tar av sig skorna för att det är för varmt. Pojken Jim beskrivs på följande sätt: ”Hela hans hud är brun och tänderna lyser vita” (Borrman m fl, 1977, s.104-105). En av de tecknade illustrationerna visar de tre barnen på väg till skolan, barfota och glada, med skor och böcker under armen, ätandes bananer! Eilard uppmärksammar också denna illustration, och anser att de afrikanska dragen på ett stereotypiskt sätt överdrivits, vilket ger bilden en ironisk framtoning. (Eilard, 2008, s. 182).

Texten om den thailändske pojken i *ELSI läsebok* skildrar vardagen med hjälp av fotografier i färg, och en tecknad svartvit bild. Ett fotografi visar pojken stående helt naken på en brygga framför sitt hus. Jag tror inte att det finns liknande bilder i dagens läseböcker. Den tecknade bilden

föreställer västerländska turister i en båt, som filmar pojken som simmat ut i floden för att sälja smycken till dem. ”Turisterna tycker det är spännande att se småpojkar dyka och simma mellan alla båtar i kanalen” (Björnshög m fl, 1976, s. 214-216). Man förstår att pojken och hans familj är beroende av turisternas pengar för sin existens, men jag upplever att texten tillsammans med illustrationen förmedlar en känsla av förnedring och översitteri.

I exemplen ovan, som skildrar barn i andra länder och andra texter med samma syfte, anser jag att man medvetet använder illustrationer för att förstärka textens budskap. När det handlar om realistiska skildringar används ofta svartvita fotografier, som i avsnitten i *Nu läser vi B* och *C*, vilka skildrar barn i Sovjetunionen och Asien (Borrman m fl, 1971). *ELSI läsebok*, (Björnshög m fl, 1976) och *Nu läser vi A*, (Borrman m fl, 1977) innehåller dock enbart färgillustrationer. I mitt urval finns också två böcker som enbart har svartvita illustrationer. Det gäller *Äventyr omkring oss*, (Thorén, B & Thorén, K-G 1973) och *Vi läser och lär 1*, (Gerok & Jakobson, 1973). Även böckernas omslag skiljer sig mycket från varandra i utformning och färgsättning. De tre böckerna i *Nu läser vi*-serien som jag undersökt har alla omslag med vit bakgrund och färgglada illustrationer på bak- och framsidorna. *Svenska uppleva uttrycka*, (Hildemar m fl, 1977), har ett omslag som, förutom bilden med två barn på en bänk, ger mig ett intryck att det lika gärna kunde vara en faktabok riktad till en äldre läsargrupp. *Äventyr omkring oss*, (Thorén, B & Thorén, K-G, 1973) innehåller som jag tidigare nämnt, enbart svartvita illustrationer. Sammantaget med framsidans svartvita fotografi mot grön bakgrund, ger denna bok ett intetsägande intryck som inte direkt inspirerar till läsning, vilket texten på bokens baksida anger vara dess syfte. Det positiva intrycket man däremot får av omslaget till *Vi läser och lär 1*, (Gerok, & Jakobson, 1973), med dess klara färger i grönt, blått och vitt, förändras dock snabbt när man börjar bläddra igenom boken. Bristen på illustrationer i färg och dispositionen av texter och övningsuppgifter blir inte inspirerande för fortsatt läsning. Det är också intressant att notera att vid en första anblick ger boken ett sken av att enbart innehålla traditionella texter utan progressiv framtoning men sedan visar det sig, att insprängt mellan dessa döljer sig ämnen som, miljöförstöring och utanförskap.

Sverige framställs som ett bra land att leva i. Jag har inte hittat några texter om svenska barn som lever i fattigdom eller blir illa behandlade av vuxna. Däremot skildras barn med funktionsnedsättningar eller sjukdomar ingående. I *Nu läser vi B* och *C* träffar vi Håkan, respektive Vanna. Håkan berättar att hans ben inte fungerar som de ska och därför har han en rullstol för att kunna ta sig fram. Han får hjälp av sin kamrat, fröken och pappa att köra den (Borrman m fl, 1971, s. 144-145). Vannas berättelse handlar om hur hennes hjärna skadats av ett virus när hon var ett foster. Skadan påverkar hennes rörelseförmåga, men stycket handlar mest om hur hon tränar på hästryggen för att få bättre balans (Borrman m fl, 1971). Alla böcker i mitt urval förutom *Nu läser*

vi A, innehåller liknande berättelser om barn som av olika funktionsnedsättande anledningar inte kan delta i de övriga barnens aktiviteter. Barnen som det handlar om verkar vara integrerade i ”vanliga” klasser och beskrivs med ett tydligt språk. Man får inte följa dem ytterligare utan de ges ett avsnitt i böckerna. Man kan fundera lite över orsaken till att detta ämne tas upp så kortfattat. Om syftet är att öka barns förståelse för olikheter, borde detta ämne ges större utrymme. Anledningen kan kanske vara så krass, att det är för att följa läroplanens riktlinjer.

Eftersom författare till läseböcker följer läroplanernas riktlinjer och mål upplever jag att man ibland pliktskyldigast tar upp ämnen som läroplanen förordar med ibland märkliga resultat. Texter kan utgå från situationer som ska beskriva ett jämlikt förhållande mellan män-kvinnor och pojkar-flickor men görs på ett ironiskt sätt som förtar budskapet. Däremot är skildringar av miljöförstöring skrivna så att man tydligt förstår att det är vi människor som har ansvaret för vår natur och att fabriker, bilar, flygplan med mera bidrar till bland annat luftföroreningar.

När det gäller läsbarhet och begriplighet i framför allt läseböcker som riktar sig till den första årskursen, upplever jag att man bemödat sig om att formulera de korta läsövningstexterna med ett innehåll som är kopplat till sammanhanget i boken. De har dessutom illustrationer som förstärker detta. Detta gör det lättare, mer intressant och stimulerande för eleverna, än att läsa korta meningar med ett innehåll utan relevans för dem.

8 Sammanfattning

I min undersökning av utvalda läseböcker från 1970-talet har jag funnit övergripande likheter i utformningen av text och bild. Förutom de rena läsinlärningsavsnitten för de yngsta eleverna har samma ämnen och områden belysts. Innehållet är en blandning av ”gammalt och nytt” där det nya består av beskrivningar av till exempel, förändrade familjesituationer, ändrad könsrolls fördelning, miljön och personer från andra länder eller med funktionshinder.

Det finns en tydlig koppling till inledningen av min uppsats där jag beskriver barnlitteraturens utveckling genom åren. Liksom den skönlitterära barnboken har även den didaktiska läseboken följt samhällets utveckling, men där 1970-talets radikala barnböcker tagit ut svängarna rejält intar läseböckerna en försiktigare ståndpunkt. Eftersom innehållet i läseböckerna även har som syfte att fostra elever efter gällande samhällsnormer, vilket gäller även idag, är det viktigt att lärare intar ett kritiskt förhållningssätt i sitt urval av dessa.

Som svar på min frågeställning i uppsatsens titel: ”1970-talets läseböcker i svenska för lågstadiet- speglingar av samhället?” blir svaret: Ja. Många texter speglar samhällets förändringar, men läseböckerna består också till stor del av ett traditionellt innehåll. Kanske en för den tiden ”lagom” blandning. Det handlar ju om Sverige!

Litteraturförteckning

Litteratur som ingår i materialet för text- och bildanalys

Björnshög, Jan, m fl. 1976. *ELSI läsebok*. Solna: Esselte Studium AB

Borrman, Stina, m fl. 1971. *Nu läser vi B*. 4 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Läromedel AB.

Borrman, Stina, m fl. 1971. *Nu läser vi C*. 4 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Läromedel AB.

Borrman, Stina, m fl. 1977. *Nu läser vi A*. 5 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Läromedel AB.

Gerok, Elin & Jakobson, Lilly. 1973. *Vi läser och lär 1*. Stockholm: Esselte Studium AB.

Hildemar, Anita, m fl. 1977. *Svenska uppleva uttrycka*. Stockholm: Esselte Studium AB.

Thorén, Berit & Thorén, Karl-Gustav. 1973. *Äventyr omkring oss*. Stockholm: Esselte Studium AB.

Övrig litteratur

Ajágan-Lester, Luis. 1999. Text och etnicitet. I: Säfström, Carl-Anders & Östman, Leif (red).

Textanalys. Lund: Studentlitteratur. S. 122.

Egidus, Henry. 1982. *Pedagogiska utvecklingslinjer*. Stockholm: Esselte Studium AB.

Eilard, Angerd. 2008. *Modern, svensk och jämställd*. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.

Eilard, Angerd. 2010. Några glimtar av barndom i grundskolans läseböcker. I: Banér, Anne (red).

Barnets familjer ur barnkulturella perspektiv. Nr 43. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet. S. 100.

Löfgren, Margareta. 1996. Historien om Sörgården. I: Ollén, Bo (red). *Från Sörgården till Lop-nor*.

Stockholm: Carlssons Bokförlag. S. 188-189, 204, 232.

Magnusson, Helena. 2009. Jag du vi hej mamma pappa: en läsebok i förändring. I: Torstenson,

Lillemor (red). *Barnboken*. Tidskrift för litteraturforskning. Nr 1. 2009. Årgång 32. Stockholm:

Melander, Björn. 1995. Läsebokssvenska, bruksprosa och begreppslighet. I: Strömqvist, Siv (red).

Läroboksspråk. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag AB. S. 31-39.

Melin, Lars. 1995. Grafisk pyttipanna. I; Strömqvist, Siv (red). *Läroboksspråk*. Uppsala: Hallgren

- & Fallgren Studieförlag AB. S. 79.
- Naeslund, Lars. 1979. Dialogpedagogik – eleven som medmänniska. I: Naeslund, Jon (red). *Boken om pedagogerna*. Vällingby: Liber UtbildningsFörlaget. S. 24-26.
- Nikolajeva, Maria. 2000. *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Ollén, Bo. 1996. Nya läseboken växer fram. I: Ollén, Bo (red). *Från Sörgården till Lop-nor*. Stockholm: Carlsson Bokförlag. S. 7, 11-13, 34-36.
- Selander, Staffan. 1988. *Lärobokskunskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Selander, Staffan. 2001. Pedagogiska texter och andra artefakter för kunskap och kommunikation. I: *Läromedel: Specifikt: betänkande om läromedel för funktionshindrade*. Regeringen 2001. (13.4.2011). <http://www.regeringen.se/content/1/c4/10/29/7af6dff7.pdf> Bil 2. S. 214.
- Skolöverstyrelsen. 1969. *Läroplan för grundskolan Lgr 69*. Vällingby: Svenska Utbildningsförlaget Liber Ab.
- Westman Berg, Karin. 1972. Skolböcker vid skampålen. I: Westman Berg, Karin (red). *Könsdiskriminering förr och nu*. Stockholm: Prisma. S. 67-68.